

► Partiledningen har genomgående varit försvarsvänlig. Partimajoriteten har svängt mellan den absoluta avrustningslinjen och en utpräglad försvarsvänlighet; för varje svängning har den positiva ståndpunkten blivit mera utpräglad och mera allmänt godtagen.

Herbert Tingsten

Socialdemokratin och försvaret

Liksom den liberala upplysningsfilosofi, från vilken den utgick, eftersträvade socialismen fred och förbrödring mellan folken som ett villkor för den enskildes välbefinnande och fria utveckling. I likhet med samtida och föregångare inom liberalismen räknade man också med att målet låg inom räckhåll; några årtionden av sociala och ekonomiska förändringar och av en mot dessa svarande ideologisk nydaning skulle föra till det nya samhället. I Marx' stora perspektiv fick denna tankegång ett särpräglat uttryck. Klasskampen och proletariats segrar var medlet, den från den statliga tvångsordningen befriade internationella gemenskapen målet. Nationell självhållelse och nationellt försvar måste från denna utgångspunkt ses som hinder på vägen, eller, i den mån det förstående historiska betraktelsesättet övervägde, som element i en till undergången dömd samhällsform. Med denna åskådning förmålde sig hos de socialistiska rörelserna i olika länder mera enkla och konkreta synpunkter. Man angrep den bestående politiska regimen, de ekonomiskt och socialt härskande grupperna; den stat, i vilken man levde, identifierades med denna regim och dessa grupper. Skulle socialismen hjälpa till att mot yttre fiender försvara sina inre motståndare, skulle de utsugna låta uppfostra sig till skyddsvakt åt utsugarna?

En på kortare sikt byggd tankelinje hos Marx och andra socialistiska teoretiker ledde till andra slutsatser. Frihetens princip gällde för folken lika väl som för individerna. Så länge statliga organisationer funnes, borde de omsluta sammanhörande individer, nationer. Hos undertryckta folk, såsom tjecker och polacker, kunde därför inom vissa partier nationalitetskänsla och socialism sammansmälta: först nationell enhet, sedan ett socialistiskt samhälle. Hos folk, som icke lödo under främmande välde, blev motsvarande tanke icke lika omedelbart väsentlig för de socialistiska rörelserna, men den blev efter hand aktualiserad och medveten. Även socialismen måste, så att säga provisoriskt, så länge indelningen i stater fortbestod, skydda den natio-

nella staten. Och ju starkare socialismen blev i en stat, desto större skäl fanns för rörelsen att bevara denna stat. Ty hotet mot staten blev då också ett hot mot socialismen. Skulle socialismen genom att ställa sig utanför nationen låta andra, just ur socialistisk synpunkt reaktionära stater, undertrycka den?

Här som på andra punkter blir alltså den paradoxala slutsatsen att Marx' stora, på en totalvy över historien byggda perspektiv var ideologiskt användbart, endast om de förutsägelser han gjorde inom kort tid uppfylldes. En socialistisk rörelse, som under lång tid verkade med framgång i en stat, måste bli nationell, om icke av känsla för nationen så för att värna socialismen.

Den svenska socialdemokratins idéutveckling i frågan om det nationella försvaret kan indelas i tre tämligen klart avgränsade skeden, vardera omfattande omkring tjugo år. Det första skedet kännetecknas kanske främst av att själva försvarsfrågan intog en undanskjuten plats i partiets debatter. Försvarsbördan var föga tryckande; den allmänna värnplikten kunde på grund av den korta utbildningstiden knappast bli grundvalen för en agitation, som appellerade till den personliga olusten. Partiet hade icke vuxit till sådan styrka, att ett ståndpunktstagande i dagsfrågorna var oundgängligen påkallat. Bland de aktuella kraven dominerade den allmänna rösträtten; under många år framstod erövringen av denna som förutsättningen för varje framgångsrik aktion på andra fält. Detta förklarar, att försvarsfrågan i regel icke togs upp på partikongresserna och att av partiets ledare Branting var den ende, som vid upprepade tillfällen ingående sysselsatte sig med denna fråga.

I de uttalanden, vari frågan beröres, möter emellertid övervägande en negativ inställning. Kapitalismen betecknas som orsak till krigen och vägen till fred är en internationell socialistisk omdaning. I försvaret ser man ofta ett värn för överklassen, avsett att begagnas icke minst mot inre fiender. Uttrycken för en antinationell uppfattning äro dock sällsynta; i den mån de förekomma, knyts de samman med uttryck för en potentiell patriotism — då landet blivit socialistiskt, skall socialismen bli nationell. Till de främst förhatliga begreppen hör militarism, varmed än avses försvarsordningen överhuvud, än åter vissa förhållanden inom militärväsendet: drill, överdriven subordination, officersarrogans och officerssnobberi. I programmen talas efter utländskt mönster om införande av ett milissystem, som i motsats till det bestående systemet skulle ha en klart demokratisk karaktär. Detta krav framfördes dock aldrig, även om det aktualiserades under de-

batten före 1901 års härordning, med större energi; det synes närmast ha utformats med tanke på framtidens demokratiska och socialistiska stat. Någon gång framkastas tanken, att den allmänna värnplikstens armé, respektive den frivilliga skytterörelsen, skall kunna göras till kampmedel för socialistiska strävanden, men denna uppfattning — vars seger skulle ha inneburit en omkastning av partiets militärpolitik — är och förblir en särlinje utan större inflytande.

Brantings inlägg i försvarsfrågan under denna tid äro icke uttryck för en fast och enhetlig ståndpunkt; tvärtom äro åsiktsändringarna många och betydande. På centrala punkter kom likväl Branting fram till en åskådning, som han sedermera stadigt hävdade och som blivit ett viktigt inslag i socialdemokratisk försvarsdebatt överhuvud. Han betonade den nationella enhetens värde och erkände nödvändigheten av ett försvar under bestående förhållanden. Men förutsättningen för ett effektivt försvar sades vara demokratiska och socialpolitiska reformer; endast härigenom kunde den stora massan vinnas för militära anordningar och endast härigenom kunde den samhörighet och den nationella känsla uppstå, som vore av större värde ur försvarssynpunkt än kvantitet och teknik. Genom att uppställa denna princip företecknade Branting den framtida utvecklingen i försvarsfrågan. Men han skapade också härigenom en taktik, som vid en rad tillfällen, senast vid 1936 års försvarsreform, skulle komma till användning: mot de från militärt och borgerligt håll kommande kraven på ökade rustningar satte socialdemokratin kravet på inre reformer. Före 1914 års världskrig var en kompromiss på denna linje icke möjlig, men tjugofem år senare kunde icke blott en kompromiss, utan ett samförstånd i mera egentlig mening uppnås.

Egendomligt nog vände sig Branting i sin bekanta artikel 1 maj 1900 mot den taktik, som här antytts. Han förklarade, att partiet icke borde köpslå med sin försvarsvilja utan gå med på ett stärkande av försvaret utan villkor. Avsteget var dock mera skenbart än verkligt. Branting räknade uppenbarligen med att partiet genom att inta en positiv hållning i försvarsfrågan skulle göra de härskande grupperna benägna för eftergifter i andra frågor, främst rösträttsfrågan. Cyniskt uttryckt kan det sägas, att han ville höja partiets inflytande genom att göra det försvarsvänligt — samtidigt som han själv utan tvivel utgick från att ett starkt försvar var nödvändigt. Han lyckades så till vida som partiet anslöt sig till den nya ståndpunkten. Men försvarsreformens resultat blev en härordning, som med utomordentlig energi angreps av Branting och partiet överhuvud och som i själva verket bidrog till att göra den rent negativa opinionen inom partiet starkare än tidigare.

Från början av 1900-talet till den vänstersocialistiska gruppens utbrytning år 1917 är försvarsfrågan den mest och hetsigast debatterade frågan inom partiet. Flertalet av de ledande — majoriteten inom partistyrelsen och den snabbt växande riksdagsgruppen — står fast vid den linje, som kan kallas den Brantingska; man håller på försvarets nödvändighet samtidigt som man angriper militarismen, krav på politiska och sociala reformer kombineras med försvarsfrågan, förslag om ökade rustningar mottas med skepsis eller kritik men göras likväl till föremål för saklig prövning. Mot denna grupp står en opposition, som har sitt fäste inom ungdomsorganisationerna, efter ungsocialismens avvisande inom Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Oppositionen krävde, att avrustningsprincipen ovillkorligt skulle inskrivas i programmet och att riksdagsgruppen generellt skulle vägra anslag till militära ändamål. Vid 1905, 1908 och 1911 års kongresser växte oppositionen i styrka och vann stora framgångar. Den försvarsvänliga riktningen inom partiet måste gång efter annan göra eftergifter, och sannolikt skulle den rena avrustningslinjen ha blivit partiets officiella ståndpunkt, om ej Brantings auktoritet avhållit partivänstern från att fullt utnyttja sin styrka. Under tiden närmast före världskrigets utbrott nådde den försvarsfientliga tendensen sin kulmen. Med världskriget inträdde en förändring, som kom till uttryck redan vid 1914 års kongress. Den positivt inställda gruppen inom partiet växte i styrka och målmedvetenhet samtidigt som ungdomsförbundet under Höglunds ledning ytterligare underströk sin försvarsnihilism. Brytningen vid 1917 års kongress, som avlägsnade vänsterriktningen, var till stor del en konsekvens av motsättningarna i försvarsfrågan.

Försvarsvännerna inom partiet bestämdes väsentligen av motiv, som voro gemensamma för alla politiska riktningar av betydelse. Den internationella spänningen skärptes; detta klarlades vid Internationalens kongresser likaväl som i den svenska högerens försvarspropaganda. De ännu kring sekelskiftet starka förhoppningarna om att svensk politik skulle kunna föras utan hänsyn till vad man kallade den moderna imperialismen försvagades. Hotet från Ryssland, som dominerade i den svenska försvarsdebatten, måste göra intryck även på socialdemokratin, som sedan gammalt såg den europeiska reaktionens fäste i tsardömet. Även om socialdemokratien ännu helt var ett kampens och missnöjets parti, kunde den konstatera, att mycket redan vunnits i politisk och något i social demokrati. Under intryck av sådana överväganden kunde Branting, Steffen och andra mot slutet av detta skede allt starkare hävda, att socialismen även i det bestående svenska samhället måste verka för försvaret, ja, att det nationella försvaret måste betraktas som nödvändigt just ur socialistisk synpunkt, som ett försvar för redan vunna fram-

gångar. Unga marxister inom partiet kompletterade den teoretiska motive-
ringen: å ena sidan hade Marx hållit på nationernas självbestämmerätt,
å andra sidan stode det nationella försvaret enligt den materialistiska historie-
uppfattningen i ofrånkomligt sammanhang med ett visst stadium av produk-
tionssättets och samhällets utveckling.

För försvarsfientligheten inom partiet är karakteristiskt, att den ofta
uppträdde under den brutalt uppriktiga beteckningen försvarsnihilism; den
sökte icke skydd bakom det tvetydiga, i sig själv värdebetonade ordet
antimilitarism. Försvarsnihilismen framträdde emellertid i flera varianter.
Ungsocialismen representerade i stort sett förnekandet av själva den natio-
nella enhetens värde. Med stöd av Marx' stora perspektiv talade man om
nation och försvar som den ideella och materiella sidan av överklassens
välde; för den sociala revolutionens anhängare måste alla väpnade organisa-
tioner, som icke stodo i den revolutionära tankens tjänst, vara motståndare.
Ibland kombinerades denna tankegång med motiv, hämtade från Tolstoy
och andra av kristendomen påverkade pacifistiska författare. Det vore bättre
att i ädel resignation böja sig inför våldet än att förstöra sin själ genom
att bruka våld. Då det gällde undertryckning från en främmande stats sida
ville man alltså tillämpa den teori om det tåligt burna lidandets värde, som
i den inre politiken förhånades som värn för klassväldet.

Även inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet framträdde, särskilt
i det tillspetsade läget strax före och under världskriget, en principiell för-
svarsnihilism. Den nationella enheten sades vara värdefull, men den bestå-
ende, av kapitalismens politiska och sociala välde kännetecknade staten för-
klarades icke vara värd att försvara. Med en extrem tillämpning av tanken
på sambandet mellan reformer och försvar förkastade man varje försvar till
dess de socialistiska kraven uppfylldes. Denna linje var dock icke förhär-
skande under ungdomsförbundets uppväxt- och genombrottstid. Den dåva-
rande ledningen inom ungdomsförbundet — ur vilken partiets nuvarande
ledare till stor del rekryterats — var varken antinationell eller principiellt
försvarsnihilistisk. Dess rent negativa inställning till försvaret stöddes av
ett speciellt, för småstater tillskuret motiv. "Vad tjänar det till", var den
ledande tanken i agitationen. Ett litet land som Sverige kunde under inga
förhållanden försvara sig mot en sådan makt, från vilken angrepp möjligen
vore att befara. Det vore meningslöst med en militär organisation, ty denna
kunde med de resurser, som stode till buds, aldrig fylla sitt ändamål. I
denna argumentation återopades ofta militära författare, som klagade över
försvarets otillräcklighet och stundom uppställde fordringar, som av alla
partier ansågos överdrivna eller i varje fall icke möjliga att tillfredsställa.
De "praktiska" försvarsnihilisterna krävde, att det militära försvaret skulle

slopas och ersättas med ett s. k. kulturförsvär. Sålunda skulle Sverige neutraliseras och överenskommelser om mellanfolklig skiljedom åvägabringas för att säkra freden överhuvud. Därjämte fäste man stora förhoppningar vid de tankar på en internationell aktion från arbetarnas sida, närmast i form av generalstrejk, som på Internationalens kongresser framfördes som ett medel mot krig men som här icke vid något tillfälle vunno mera allmän anslutning.

Den givna karakteristiken avser endast att erinra om de huvudsakliga argumentationslinjerna inom olika riktningar; den är schematisk och ensidig. Den väldiga propaganda mot försvaret, som under dessa år fördes, rörde sig i det hela med de mest skilda motiv. I en och samma broschyr, i ett och samma tal, kunde många skiftande och delvis motsägande tankegångar sammanföras. Kriget var ohyggligt och meningslöst. Det svenska försvaret var väsentligen ett försvar för den svenska överklassen. Arbetarnas ställning försämrades socialt och ekonomiskt genom försvaret, som omöjliggjorde kulturella och socialpolitiska reformer. Rustningarna medförde risk för krig men skulle i händelse av ett krig visa sig värdelösa. Inriktningen på militära ansträngningar undergrävde nationen moraliskt och fysiskt. Militarismen med dess subordination, dess isolering av soldaterna, dess anda av brutalitet och snobberi hindrade arbetarklassens och socialismens frammarsch. "Om du vill fred, så bered dig för fred". "Arbetarna ha intet fädernesland." "Arbetarklassen har intet att förlora utom sina bojar." "Inte en man, inte ett öre åt militarismen." Alla dessa tankar och slagord riktades till människor, som voro missnöjda med sin ekonomiska och sociala ställning, som vänjt sig vid att i de styrande se förtryckare och fiender, som voro benägna att i försvarsutgifterna och värnplikten se onödiga personliga uppoffringar. Den långa freden i Europa kom de stora massorna att i ett krig se något orimligt och överkligt. Några utrikespolitiska mål — utom fredens bevarande — funnos icke, som kunde samla folket, och ett angrepp utifrån tedde sig, med tanke på att inga konkreta friktionspunkter förelågo, som en dimbild, frambesvuren av överklassagitatorer som bakgrund för egoistiska rustningskrav.

Det har redan nämnts, att en ändring i stämningen inträdde efter krigsutbrottet. De försvarsvänligas auktoritet ökades. Det krig, vars möjlighet många förnekat, var en realitet. Det kunde knappast betvivlas, att den svenska krigsmakten var av värde för upprätthållande av landets neutralitet, dels genom att beivra direkta neutralitetskränkningar, dels genom att avhålla från anfall och övergrepp. Den principiella försvarsnihilismen kunde icke upprätthållas annat än av ett klart revolutionärt parti och den försvann ur socialdemokratin med vänstersocialismens utbrytning. Men även den prak-

tiska försvarsnihilismen, som förut propagerats, blev genom krigsårens erfarenheter diskrediterad. Dess främsta argument — ”vad kan det tjäna till” — hade visats vara ohållbart. Denna på tusentals möten uppställda fråga hade av händelserna besvarats. En rad unga ledande socialdemokrater drogo konsekvenserna av det skedda och övergävo den ovillkorliga avrustningslinjen. På 1917 och 1920 års kongresser stodo P. A. Hansson, Sandler och Möller i huvudsak på samma ståndpunkt som Branting. Vid den sistnämnda kongressen tog partiet utan opposition avstånd från försvarsnihilismen och samlade sig efter några minuters debatt kring en ny programpunkt i försvarsfrågan.

Ställningstagandet år 1920 blev på viktiga punkter riktningsgivande för den framtida utvecklingen. Erkännandet av den nationella enhetens värde har blivit alltmera ovillkorligt. Den principiella försvarsnihilismen har sedermera överhuvud icke hävdats och den praktiska försvarsnihilismen har, i den mån den blivit av betydelse, rört sig med andra motiv än tidigare. Betecknande är att ordet försvarsnihilism under den följande tiden användes endast i förklenande betydelse. Även personer, som verkat för total nationell avrustning, ha med skärpa förklarat sig icke vara försvarsnihilister, ordet har ansetts känneteckna en föråldrad och övergiven uppfattning. I det följande skola därför andra uttryck begagnas om de grupper, som företrätt den absoluta avrustningslinjen. Men det bör ihågkommas, att avrustningssträvorna under senare år haft alldeles samma målsättning som försvarsnihilisterna för trettio år sedan, nämligen det svenska försvarets fullständiga avskaffande utan samband med internationell avrustning.

Denna meningsriktning gjorde sig likväl icke starkare gällande under åren närmast efter världskriget. Den vid 1920 års kongress markerade enigheten blev under några år bestående. Denna enighet byggde på klarhet om de närmaste framtidsmålen och på en av det internationella läget betingad oklarhet rörande de aktionslinjer, som på längre sikt kunde komma i fråga. Sverge borde ansluta sig till Nationernas förbund, som kunde tänkas bli ett organ för en överstatlig rättsordning, och det borde nedskriva de rustningar, som beslutats vid krigsutbrottet och som icke längre i sin helhet voro behövlige. Man befann sig, som en politiker från ett annat parti (K. G. Westman) yttrade, ”på cyklonens baksida”, och att en minskning av försvaret var möjlig hävdades inom alla partier; frågan var hur långt man skulle gå. Men i övrigt var framtiden oviss. På vissa håll inom partiet räknade man med att Nationernas förbund skulle bli av tillräcklig styrka för att avgöra alla tvistefrågor utan anlitande av våld. Man tänkte sig också möjligheten av att förbundet organiserade en internationell militär- eller polismakt och samtidigt förbjöd nationella rustningar i de till förbundet

hörande länderna; då förbundet efter hand väntades bli universellt, skulle i sinom tid alla inomstatliga försvarsordningar försvinna. Skulle ett sådant internationellt rättssystem komma till stånd, måste Sverige vara berett att även militärt medverka. Tillsvidare måste man i detta hänseende avvakta händelserna. I denna situation enades partiet, vad programmets formulering beträffar, om satsen "internationell ordningsmakt och avrustning". Satsen var till ytterlighet oklar. Vid dess antagande torde man i allmänhet närmast ha tänkt sig, att avrustningen skulle genomföras internationellt och i samband med upprättandet av en överstatlig ordningsmakt. Tolkad på detta sätt, gav satsen intet som helst direktiv i fråga om svensk försvarspolitik. Men ur densamma utlästes också en antydning om att de svenska rustningarna skulle nedskäras. Och det var, vilket är viktigare, jämväl möjligt att tolka satsen som ett krav icke blott på internationell utan på isolerad svensk avrustning.

Redan den liberalsocialistiska ministären Edén genomdrev vid 1919 års riksdag en provisorisk reduktion av härordningen; samma år tillsattes en försvarsrevision för att utarbeta förslag till en ny försvarsordning, som förutsattes skola vara avsevärt begränsad i förhållande till den år 1914 beslutade. Förhoppningarna om att Nationernas förbund skulle utbildas till ett säkert fredsinstrument med en internationell ordningsmakt som organ infriades icke och försvarsrevisionens samtliga medlemmar uttalade sig i det år 1923 avgivna betänkandet för bibehållande av ett svenskt försvar. Den starka reduktion, som socialdemokraterna krävde, kom år 1925 i huvudsak att genomföras under samverkan med de frisinna. Ur allmän parti-historisk synpunkt är detta beslut av intresse på grund av den skarpa motsättning mellan högern och de båda vänsterpartierna det framkallade. Ur synpunkten av den socialdemokratiska ideologins utveckling i försvarsfrågan är däremot främst av betydelse, att en överväldigande majoritet inom partiets riksdagsgrupp ställde sig bakom den positiva linje, som den socialdemokratiska regeringen framburit.

Vid 1924 och 1925 års riksdagsdebatter och vid partikongressen förstnämnda år framträdde emellertid anhängarna av en isolerad svensk avrustning som en aktiv grupp inom partiet. Under den följande tiden växte denna riktning hastigt i styrka. Till dess mest verksamma representanter hörde förutvarande medlemmar av de vänstersocialistiska och kommunistiska partierna, vilka efter dessa partiers upplösning eller söndering återgått till socialdemokratin: Elof Lindberg, Vennerström, Lindhagen, Höglund och Ström. En situation, som erinrade om tiden före världskriget, uppstod; aktörerna voro till stor del samma personer, men många av det gamla ungdomsförbundets män, som förblivit partiet trogna och efterhand kommit

att bilda kärnan i dess ledning, hörde nu till den försvarsvänliga riktningen. Liksom vid kongresserna 1905—1917 stodo flertalet av partiets ledande politiker skeptiska eller avvisande mot avrustningstanken, under det att de breda lagren inom partiet, av kongressbeslut och kommunmöten att döma, i stigande utsträckning övergingo till den extrema ståndpunkten. Vid 1928 års kongress lyckades man uppskjuta ett programmatiskt avgörande genom att ena sig om kravet på en ny utredning, och en riksdagsskrivelse härom beslöts två år senare med stöd av de frisinna. Men detta beslut kombinerades med ett erkännande av att kamp för en isolerad, likaväl som för en internationell avrustning, fölle inom programmets ram. På 1932 års kongress blev striden mellan de båda riktningarna än skarpare. Partiordföranden P. A. Hansson satte nu, liksom Branting år 1911, in sin kraft på att hindra tillkomsten av ett uttalande, som skulle ha inneburit avrustningstankens seger. All sannolikhet talar för att en majoritet av kongressens medlemmar stod på avrustningslinjen, men en kompromiss blev möjlig genom en uppgörelse mellan partiets ledare och en del av oppositionen, som under vidhållande av sin ståndpunkt röstade för ett färglöst och tvetydigt uttalande. Kongressen markerade avrustningssträvandenas kulmination under detta skede.

Antinationella och marxistiska synpunkter saknades i den nya avrustningsrörelsens ideologi. Denna hade överhuvud knappast någon speciellt socialistisk färg; de skäl, som framhävdes, kunde upptagas, och blevo i vissa fall upptagna, av borgerliga politiker. Icke heller frågade man "vad kan det tjäna till" i den tjugo år tidigare vanliga meningen. Den ledande argumentationen var: krigsriskerna äro internationellt och alldeles särskilt för Sverges del obetydliga; genom den nya krigstekniken ha angreppsvapnen blivit ojämförligt starkare än försvarsmedlen och i det hela har kriget blivit mera förödande; det enda effektiva sättet att undvika ett krig är att sätta sig ur stånd att föra det; om avrustning genomföres, kan Sverige icke bli utsatt för större fara än en och annan neutralitetskränkning och möjligen en tillfällig och begränsad ockupation; på lång sikt löper landet inga större risker, då det kan räkna på stöd från Nationernas förbund. Tanken på Nationernas förbund spelade en stor roll även i föreställningen om den ringa faran för krig; den ersatte i viss mån den före kriget spridda tron på en internationell aktion av arbetarklassen, en tro, som under detta skede endast vid något enstaka tillfälle skymtade i debatten. På en del håll motiverades avrustningskravet från kristligt-pacifistiska utgångspunkter; denna linje användes dock icke isolerad utan gav de refererade mera realpolitiska synpunkterna en ideell komplettering.

424 De starka avrustningstendenserna omkring år 1930 torde i viss mån ha

sammanhängt med socialdemokratins allmänna politiska svårigheter vid denna tid. Under flera år var partiet uteslutet från regeringsmakten, vilket i och för sig var ägnat att stärka de radikala strävandena. Valet 1928 blev ett nederlag under förhållanden, som skärpte motsättningen till de borgerliga partierna. Partiets sociala och ekonomiska planer voro ytterligt oklara; socialiseringslinjen hade ännu icke helt trätt tillbaka för socialpolitiken. I denna situation kunde försvarsfrågan bli partiets mest aktuella och diskuterade aktionslinje.

Med nationalsocialismens seger i Tyskland och de internationella motsättningarnas tillspetsning inträdde inom socialdemokratin en ny åsiktsändring, mera fullständig än någon tidigare. Försvarskommissionens betänkande 1935, regeringspropositionen 1936 samt kongress- och riksdagsdebatterna samma år klarlade de nya riktlinjerna. En väldig majoritet inom partiet var tre år efter en kongress, som velat avrustning, beredd att besluta en väsentlig upprustning. Under de följande åren blev försvarsviljan än mera energisk och utbredd. Redan innan det stora kriget utbröt 1939 hade partidivergenserna i försvarsfrågan försvunnit och debatten rörde sig blott om metoder, icke om principfrågor. För första gången framstod ett starkt för svar medvetet och erkänt som en livssak för partiet.

Var och en av de tre perioder, vari vi indelat socialdemokratins försvarspolitiska utveckling, utmynnar i ett positivt ståndpunktstagande från partiets sida. Däremellan falla tider, under vilka den försvarsnihilistiska eller avrustningsvänliga strömningen stödes av partiets majoritet. Att ett parti, som representerar de med den sociala samfällighetens struktur missnöjda, i stort sett är mindre intresserat av försvaret av denna samfällighet än andra partier, är icke ägnat att förvåna; detta är en självklarhet, som bekräftas av varje sociologisk undersökning. Det intressanta ligger i argumentationen, i växlingarna mellan klart skilda ståndpunkter, i motsättningen mellan skilda grupper inom partiet. På dessa punkter äro några kompletterande anmärkningar nödvändiga.

Först och främst kräves en erinran om försvarsfrågans speciella problematik. De allmänna värderingar, som kunna läggas till grund för ett ställningstagande i denna fråga, äro jämförelsevis enkla. Man erkänner eller förnekar den nationella enhetens värde, man godtager våldet såsom värn för sina intressen eller icke. Med av marxistisk och pacifistisk ideologi färgade undantag, som i detta sammanhang icke behöva beröras, har den svenska socialdemokratin intagit en positiv hållning i dessa frågor: den har velat bevara den nationella staten och den har icke principiellt utdömt våldet. Utgår man från denna ståndpunkt, blir ställningstagandet i försvarsfrågan

väsentligen beroende av föreställningar om framtida händelseförlopp. Men de överväganden, på vilka dessa föreställningar byggas, äro långt mera invecklade och långt mera med nödvändighet osäkra än andra politiska spekulationer. Äro krig överhuvud sannolika? Kan ett krig tänkas beröra Sverige? Är ett direkt anfall mot Sverige sannolikt? Kan Sverige försvara sig i de krigsfall, som kunna tänkas? Riskerar Sverige att bli undertryckt, om det anfallas under ett krig mellan andra stater, eller kunna blott neutralitetskränkningar eller tillfälliga ockupationer tänkas komma i fråga? Kan existensen av ett försvar medföra faror, som icke uppstå för ett orustat land? Dessa äro blott några exempel på de frågor, som omedelbart inställa sig. Och vid sidan av denna kategori av spörsmål stå frågorna om effektiviteten av vissa försvarskrafter i alla de lägen, som kunna tänkas uppkomma, och om avvägningen av försvarsutgifterna mot utgifter till andra ändamål.

Resultatet av detta blir att man i försvarsfrågan resonerar från objektiva utgångspunkter så till vida som antaganden om verkligheten, icke värderingar, spela huvudrollen, men att man tillika resonerar mera osäkert än på andra områden. Ett visst svar på en av de framställda frågorna kan, trots att svarets riktighet undandrar sig bedömande, bli avgörande för ställningstagandet i det hela.

Men härtill kommer en annan omständighet. Till de primära frågorna hör om någon avsevärd krigsrisk finnes och om ett försvar kan antas i väsentlig mån minska en eventuell krigsrisk. Om någon av dessa frågor besvaras nekande, är porten öppnad för den totala försvarsnihilismen. Besvaras de båda frågorna jakande, te sig rustningar på gränsen till landets bärkraft naturliga. Det finnes, för att uttrycka saken på ett annat sätt, intet rimligt i att möta en liten risk med ett litet försvar, ty om det fruktade inträffar, är icke ett svagt utan ett starkt försvar nödvändigt. Man kan icke räkna som vid försäkringar, där en liten risk medför en liten premie. Denna tanke berördes i försvarsrevisionens betänkande år 1923, där det talades om värdet av ett elastiskt försvar, som efter behov skulle kunna ökas eller minskas. Uppenbart är likväl, att en elasticitet i mera egentlig mening icke kan uppnås på detta område.

Då det sagts, att försvarsfrågan är det demokratiska statsskickets stötesten, är utgångspunkten reflexioner av denna art. I lägen, då krigsriskerna är betydande och ett försvar uppenbart framstår som en garanti i första rummet för freden, i den andra för friheten, är det i demokratier, som icke lida av alltför starka inre motsättningar, möjligt att förmå väljarmassorna till beslut, som medföra stora personliga offer. Men under tider av lugn och avspänning möter försvarets upprätthållande utomordentliga svårigheter. Det gäller då att utge summor och utföra prestationer, som

icke kunna väntas bli av någon direkt betydelse, att förbereda en aktion, som förutsattes icke skola komma till stånd. Det är naturligt att i sådana lägen stora väljargrupper ställa sig likgiltiga eller avvisande till försvaret. Politiken i försvarsfrågan blir därför gärna en pendling mellan extrema ståndpunkter. Den grundläggande svårigheten ligger naturligtvis, såsom nyss antydde, däri, att ett försvar icke kan improviseras; i annat fall vore det naturligt, att man ett år vore avrustningsvän, ett annat rustningsivrare.

Dessa synpunkter bidraga till förståendet av den socialdemokratiska opinionens växlingar i försvarsfrågan. Partiets majoritet har svängt mellan den absoluta avrustningslinjen och en utpräglad försvarsvänlighet. I stort sett ha svängningarna stått i relation till det utrikespolitiska läget; under lugna tider har man velat avrusta, under oroliga tider har man velat bevara eller stärka försvaret. Försvarsnihilismen 1910 skilde sig från avrustningsivern 1930 huvudsakligen därigenom, att den förra med nej besvarade frågan, om Sverige kunde försvara sig, under det att den senare förnekade, att någon risk, som det fanns anledning att ta hänsyn till, förelåg. Men det bör beaktas, att för varje svängning den positiva ståndpunkten blivit mera utpräglad och mera allmänt godtagen. Under det senaste skedet var man redo att upprusta före det stora krigets utbrott, medan man år 1914 ännu ställde sig utanför den borgerliga samlingen i försvarsfrågan.

I försvarsfrågan har förelegat en motsättning mellan den ledande gruppen och den stora massan av förtroendemän och medlemmar, som på andra områden saknar motsvarighet. Partistyrelsen och särskilt de främsta inom denna synas ha varit mera genomgående försvarsvänliga än riksdagsgruppen, och inom båda dessa kategorier har under de kritiska perioderna uppfattningen varit en annan än på partikongresserna. Vid två tillfällen, 1911 och 1932, synes partiordförandens auktoritet ha hindrat kongressmajoriteten att stadfästa en rent negativ linje. Detta märkliga förhållande kan delvis förklaras av att de ledande varit mera påverkade av den i regerings- och riksdagskretsar traditionellt härskande meningen och att de i högre grad haft blicken fäst på det politiskt möjliga än partiets flertal. Därjämte förefaller det, som om en mera ingående och permanent kontakt med försvarsproblemen varit ägnad att inge skepsis mot den rena avrustningslinjen; en rad exempel finnas på politiker, som efter ett grundligare studium av dessa problem övergått till en relativt försvarsvänlig uppfattning. Därmed bestrides icke, att även personer, som inträngt i försvarsfrågan, varit försvarsnihilister och avrustare. Men det synes sannolikt, att av partiets förtroendemän många utanför den rikspolitiskt verksamma gruppen låtit sig

bestämmas av onyanserade och oklara skäl. En genomläsning av de otaliga debatterna i frågan ger ovillkorligen intrycket, att inom den radikala kretsen kunskapen och skärpan varit relativt svagt företrädda; uppenbart lös-
liga och orimliga tankegångar äro icke ovanliga. Härtill kommer att partiets mindre framträdande förtroendemän torde ha varit mera benägna för en till valmännen appellerande demonstrationspolitik än den ledande fal-
langen, för vilken upprätthållandet av socialdemokratins koalitions- och
regeringsduglighet genom moderata ståndpunkter utgjort ett påtagligt in-
teresse. Halvt omedvetna motiv av denna art ha säkerligen varit verksamma,
även om de blott någon enstaka gång antytts i debatten. Den extrema och
ogenomförbara linjen verkar mera lockande på de framåtsträvande i andra
ledet än på de arriverade i det första.

Det har under de senaste åren ofta sagts, att socialdemokratins ökade
försvarsvilja beror på att arbetarklassen genom de politiska och sociala
reformerna fått en annan ställning och därmed en annan syn än förr;
arbetaren känner sig nu som likaberättigad medborgare i ett fosterland,
värt att försvara. Ser man utvecklingen på lång sikt, ligger sannolikt något
riktigt och väsentligt i denna uppfattning. Många av de slagord, varmed
försvarsnihilismen verkade för trettio år sedan, ha förlorat all övertygande
kraft. Dels ha de enskilda arbetarnas läge förbättrats, dels har arbetar-
rörelsens makt vuxit; försvaret av nationen innebär nu försvaret av en
av socialdemokratins ledd folkstyrelse.

Våra egna ideal

★ Det förefaller som en ofrånkomlig plikt för var och en, i denna den
moderna kulturens ödestimma, att göra klart för sig var han eller hon
har sina ideal. Något mer kortsynt än föreställningen, att man i dag
motståndslöst skulle kunna låta draga sig in i en viss maktsfär och ändå
hålla fast vid samhällsideal och statsskick som bäras upp av den mot-
satta maktsfären, kan svårigen tänkas. I motsats till förhållandet under
det förra världskriget stå f. n. mot varandra oförenliga mänskliga ideal,
och de måste fordras av varje tänkande människa — ingalunda att
oreserverat välja någotdera men — att avgöra vilketdera han föredrar.

Eli F. Heckscher i *Det isolerade öriket*